

Bijlage 8.3: Overzicht van rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten in de gemeente Cranendonck

Inhoudsopgave

1. Overzicht van gebouwde rijksmonumenten	2
2. Overzicht van archeologische rijksmonumenten	6
3. Overzicht van gemeentelijke monumenten	7
4. Overzicht van rijksbeschermdde dorpsgezichten.....	9
5. Overzicht van historische buitenplaatsen	12

Budel vanuit het Noorden in 1829 (Brabant Collectie)

1. Overzicht van gebouwde rijksmonumenten

De gegevens in dit overzicht zijn ontleend aan het Rijksmonumentenregister zoals beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en opgenomen in de Objecten Databank (ODB). Uit de ODB zijn alleen de volgende gegevens overgenomen: rijksmonumentnummer, straat en huisnummer en de inleiding van de redengevende omschrijving. Voor een uitgebreide (redengevende) omschrijving en waardering van het gebouwde erfgoed in de gemeente Cranendonck, zie de catalogus bij de gemeentelijke erfgoedkaart.

Rijksnr.	Straat	Huisnr.	Redengevende Omschrijving
518892	Kerkstraat	9	WOONHUIS aan de Kerkstraat, in de oude kern van Maarheeze, ten westen van de bebouwde kom. Het pand dateert uit circa 1880 en is uitgevoerd in een eclectische stijl. Het pand is in 1991 gesplitst in twee woningen.
26324	Kerkstraat	5	18e eeuws huis waarvan de voorgevel een top met uitgezwenkte trappen heeft. Jaarankers 1779.
11266	Dr. A Mathijssenstraat	1	17e eeuws huis met in- en uitgezwenkte topgevel (Gelders type) en getande waterlijsten. Zijgevel langs de Dr Mathijssenstraat (moderne etalages en dakkapellen); topgevel aan de achterkant.
11265	Markt	1	Aan de Markt gelegen voormalig schepenhuis uit 1616, gerestaureerd in 1771, 1860 en 1982. In kruisverband gemetseld bakstenen voormalig bestuurs- en rechtspraakgebouw op rechthoekige plattegrond, twee bouwlagen hoog en onder een met leien gedekt schilddak. Midden op de nok een klokkentorentje met spitsje en op de uiteinden gemetselde schoorstenen. Aan de zijde van de Markt leidt een naar voren springende, gemetselde dubbele trap van en naar de verdieping met centraal geplaatste ingang.
518891	Kerkstraat	22	Kerk van de H. Gertrudis te Maarheeze R.K. Kerk van de Heilige Gertrudis. Gebouwd door L. de Vries in 1909-1910 in neo-romaanse stijl (in navolging van een ontwerp van C. Franssen van de kerk te Einighausen). De kerk ligt aan de Kerkstraat, in de oude kern van Maarheeze, ten westen van de bebouwde kom.
518888	Kerkstraat	10	De R.K. ONZE LIEVE VROUWE VISITATIEKERK is vanaf 1904 gebouwd in Budel naar ontwerp van architect C. Franssen, ter vervanging van de laat-gotische kerk. Het schip en de toren werden het eerst gebouwd. De Neo-Gotische kerk werd van 1910 tot 1912 door dezelfde architect uitgebreid met priesterkoor en transept.
11269	Dr. Ant. Mathijssenstraat	7	'Ned. Herv. Kerk, gebouwd in 1812 met benutting van afbraakmateriaal der Franciscanessenkerk van Achel. Eenvoudige, driezijdig gesloten zaalkerk met torentje op het dak. In de inventaris: eiken kansel (XVII B), met koperen lezenaar uit 1734 door Claude Demeny te 's-Hertogenbosch; eiken doophek (XVII); doopbekkenhouder en bekken (XVIII A); kabinetorgel (XVIII). Klokkentorentje met klok van Cypr. Crans, 1751, diam. 40 cm.
26325	Kerkstraat	20	R.K. Pastorie. Herenhuis uit 1821. Opvolger van de pastorie in de Nieuwstraat in 1865/1866, tegenover de kerk in de Kerkstraat. In 1821 gebouwd en in 1866 vergroot. Deze pastorie is nog in gebruik en is een rijksmonument. Bakstenen gevel met ouder (17e of 18e eeuws) metselwerk. Symmetrische gevel van vijf traveeën. Rechter zijgevel met ouder metselwerk waarin dichtgezet kelderlicht. Zadeldak. Leien dak. Voor het huis een ijzeren sierhek (eerste kwart 20e eeuw).
518881	Marialaan	49	De voormalige PASTORIE, feitelijk het huis van de rector van Budel-Dorplein is gebouwd in eclectische stijl in 1898 en in 1915 uitgebreid met een veranda. Rond 1985 zijn de vensters vereenvoudigd. Het pand maakt onderdeel uit van het fabrieksdorp, zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte

			zinkfabriek.
518890	De Hoge Weg	1a-3	SCHOOL met ONDERWIJZERSWONING. De onderwijzerswoning uit 1881-1882 wordt thans bewoond door zusters die vanaf 1926 ook het onderwijs aan de school hebben verzorgd. De school dateert uit 1926 en is thans bij diverse hulpverlenende instanties in gebruik. Het pand bestaat uit een dwars geplaatst woonhuis in eclectische stijl (De Hoge Weg 1) en aangrenzend, evenwijdig aan de straat het schoolgebouw (De Hoge Weg 3). Haaks op de straat staat tegen de school een langgerekt gebouw van de KPJ. Dit gedeelte is later toegevoegd en wordt niet beschermd. Het geheel ligt aan de Kerkstraat te Maarheeze, ten westen van de bebouwde kom in de oude kern. De bebouwing is van de weg af, aan een pleintje gesitueerd.
518879	Hoofdstraat	80	<p>Hotel St. Josef</p> <p>Het voormalige HOTEL ST. JOSEPH, ook DE CANTINE geheten, werd in 1896-1898 gebouwd door Ant. Neeskens te Budel-Dorplein als onderdeel van het vanaf 1892 door de gebroeders Dor opgezette fabrieksdorp ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek.</p> <p>Het gebouw herbergde ruimten voor een hotel, een jongens- en meisjesschool, een bakkerij, een winkel, een ontspanningszaal, een was- en strijkinrichting, een klooster met kapel en een ziekenzaal. Het geheel werd beheerd door de Franse zusters van de H. Carolus Borromeus en gecontroleerd door de familie Dor. In het gebouw zijn stilistisch zowel kenmerken van de Neorenaissance als de Vlaams geïnspireerde Neogotiek te vinden.</p> <p>Inwendig werd het gebouw rond 1950 gemoderniseerd. In 1985 werd het gebouw verkocht door de directie van de zinkfabriek. Sinds 1988 dient het als tijdelijk opvangcentrum voor asielzoekers onder de naam "Kempense Veste".</p>
518877	Hoofdstraat	55	Het dubbele woonhuis is gebouwd in 1895, als onderdeel van het vanaf 1892 door de gebroeders Dor opgezette fabrieksdorp ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. Het pand staat op de hoek van Hoofdstraat en Anton Stevensstraat. Rond 1990 is de indeling van de vensters gewijzigd. Het laagste bouwdeel is verbouwd tot garage: het geheel dient heden als één woning.
518882	Theo Stevenslaan, of Anton Stevensstraat	6-8	Het Dubbele woonhuis is gebouwd in 1895, als onderdeel van het vanaf 1892 door de gebroeders Dor opgezette fabrieksdorp ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. Het pand staat op de hoek van Hoofdstraat en Anton Stevensstraat.
518875	Hoofdstraat	26	<p>Het pand werd als DUBBEL WOONHUIS gebouwd rond 1895 te Budel-Dorplein, als onderdeel van het fabrieksdorp zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. Het is nu in gebruik als woonhuis voor één gezin.</p> <p>Waardering</p> <p>Het woonhuis is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische belang als bijzondere uitdrukking van de sociaal-economische ontwikkeling van de Kempen, namelijk de stichting van fabrieksnederzettingen met woningen voor alle sociale lagen, het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling woning voor arbeiders tijdens de industrialisatie. Het object is van architectuurhistorisch belang door de stijl en detaillering. Het heeft ensemblewaarden als onderdeel van een groter geheel, het als gezicht te beschermen fabrieksdorp Dorplein. Het is van belang vanwege de architectuurhistorische, bouwtechnische en typologische zeldzaamheid.</p>
518886	Rector van Nestsestraat	185	De TWEE-ONDER-EEN-KAPWONING te Budel-Dorplein is gebouwd in 1918 en maakt deel uit van het fabrieksdorp, zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. De vensters en deuren zijn rond 1980 vernieuwd.

518889	Hoofdstraat	77	Het DUBBELE WOONHUIS werd gebouwd in 1895, als onderdeel van het vanaf 1892 door de gebroeders Dor opgezette fabrieksdorp ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. Het pand heeft elementen van Chaletstijl en Jugendstil. De vensterindeling van het pand is rond 1990 gewijzigd.
518884	Theo Stevenslaan, of Anton Stevenslaan	37	VILLA DE WARANDE, gebouwd in 1926 naar ontwerp van architect De Koning uit Brussel als directiewoning in Budel-Dorplein. Het pand maakt onderdeel uit van het fabrieksdorp, zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. De stijl van de villa is die van een Belgisch landhuis uit de negentiende eeuw met eclecticismische elementen. De villa wordt omringd door een grote, deels formele tuin van 2,7 ha en heeft uitzicht op het Ringselven.
518880	Hoofdstraat	104	De VILLA is in 1898 gebouwd voor de directeur van de zinkfabriek te Budel-Dorplein, Emile Dor. Het pand dat zowel kenmerken heeft van het eclecticisme als van de Italiaanse Neo-renaissance maakt onderdeel uit van het fabrieksdorp, zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek.
518878	Hoofdstraat	78	De VILLA is in 1902 gebouwd te Budel-Dorplein, als onderdeel van het fabrieksdorp zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. De villa, gebouwd voor Maurice Dor, heeft kenmerken van de Chaletstijl.
518887	Hamonterweg	1 & 3	Het DUBBELE WOONHUIS MET STAL is rond 1900 gebouwd met Neo-Renaissance siermotieven en is gelegen aan een zandweg langs de spoorlijn te Budel-Schoot.
11267	Meemortel	24	Molen "Nooit Gedacht"; ronde bakstenen bovenkruier uit 1846.
11268	Meemortel	55	Douanepaal. Hardstenen paal, versierd met in reliëf het wapen van de Admiraliteit van de Maze te Rotterdam; twee gekruiste ankers, bedekt door een schild met klimmende leeuw, gedekt door een kroon. Aan de voet van het schild driehoeksgewijze drie letters P (= pugno pro patria). Deze paal, aan de oude grensweg naar Weet, dat tot de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden behoorde, is de enige in Budel overgeblevene van drie zulke douanepalen, waarvan er twee, die op de Toom en op de Berg stonden, door een comite uit Budel aan de gemeente Maarheeze geschonken zijn. Bij deze grenspalen werden na 1650 van uit- en inkomende handelswaar "konvoyaen en licenten", geind, belastingen die door de admiraliteit van de Maze, welke daartoe in Budel een "Komptoir" bezat, gepacht waren.
11261	Grootschoterweg	17	Molen, gebouwd ter vervanging van de in 1921 afgebrande standerdmolen aan de Gastelseweg. De in 1921 geplaatste molen was van hout en afkomstig uit de Zaanstreek; verbrand in 1937. Vervolgens een molen uit Venlo geplaatst met een nieuwe achtkante stenen onderbouw, waarop de oudere achtkante houten romp gezet, thans bedekt met bruine asfalt. Buiten werking.
11262	Burgemeester van Houtstraat	60	Ronde bakstenen bovenkruier, gebouwd ter vervanging van een in 1869 opgetrokken, in 1897 afgebrande molen. In 1948 de belt verbouwd en vergroot tot magazijn.
11264	Klein-Schoot	21	19e eeuws, in schoon werk opgetrokken langgevelboerderij onder met riet en rode Tuile du Nord gedekt wolfdak; in de voorgevel twee T-vensters met drieruits bovenlicht en luiken; deur met drieruits bovenlicht, twee zesruits stalramen, twee getoogde staldeuren en rechtgesloten deeldeuren; in de kopgevel van het woongedeelte kelderlicht, 20-ruits schuifvenster en twee zolderluikjes; in de achtergevel een 4-ruits venster, staldeur en 6-ruits stalraam; tegen de achtergevel twee latere aanbouwen onder met pannen gedekt lessenaardak; oorspronkelijk interieur met kelder, opkamer, bedsteden, klokkast en gestucte balkenplafonds. Op het erf een put.
26326	N.v.t.		Hardstenen grenspaal ter afscheiding van de heerlijkheid Hees en Leen enerzijds en de baronie Cranendonck anderzijds.
26327	N.v.t.		Hardstenen grenspaal; douanepaal van de Admiraliteit van de Maze te

			Rotterdam, voorzien van het wapen: twee gekruiste ankers, bedekt door een schild met klimmende leeuw, gedekt door een kroon. Afkomstig uit Budel.
26328	Panweg	12	Hardstenen grenspaal ter afscheiding van de heerlijkheid Hees en de Leen enerzijds en de baronie Cranendonk anderzijds.
26329	N.v.t.		Hardstenen grenspaal ter afscheiding van de heerlijkheid Hees en Leen enerzijds en de baronie van Cranendonk anderzijds.
26330	N.v.t.		Hardstenen grenspaal ter afscheiding van de heerlijkheid Hees en Leen enerzijds en de baronie Cranendonck anderzijds.
26331	N.v.t.		Hardstenen grenspaal ter afscheiding van de heerlijkheid Hees en Leen enerzijds en de baronie Cranendonck anderzijds.
26332	N.v.t.		Hardstenen grenspaal ter afscheiding van heerlijkheid Hees en Leen enerzijds en de baronie Cranendonck anderzijds; gedateerd 1765.
26333	Dorpsstraat	44	Boerderij van het Kempische langgeveltype met jaarankers 1789.
424832	Dorpsstraat	25	R.K. kerk H. Johannes de Doper, VANWEGE het van oorsprong eenklaviersorgel in 1843 gemaakt door L. Vermeulen. In 1847 uitgebreid met een onderpositief en aangehangen pedaal. Het orgel is het oudst bewaard gebleven instrument van de orgelmakers Vermeulen.
518876	Hoofdstraat	26	Het schuurtje staat nabij de achtergevel van het woonhuis en is gebouwd rond 1895. Het schuurtje is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorische belang als bijzondere uitdrukking van de sociaal-economische ontwikkeling van De Kempen, namelijk de stichting van fabrieksnederzettingen met woningen voor alle sociale lagen. Het heeft ensemblewaarden als onderdeel van een groter geheel, het als gezicht te beschermen fabrieksdorp Dorplein. Het is van belang vanwege de architectuurhistorische, bouwtechnische en typologische zeldzaamheid.
518883	N.v.t.		GEVANGENISGEBOUWTJE, gebouwd in 1898 in Budel-Dorplein. Het gebouwtje in ambachtelijk-traditionele vormen maakt onderdeel uit van het fabrieksdorp, zoals dat vanaf 1892 werd opgezet door de gebroeders Dor ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. Het is heden in gebruik als schuur. Het voormalige gevangenisgebouwtje is van algemeen belang. Het gebouw heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de sociaal-economische ontwikkeling van de nijverheid en de daaropvolgende stichting van deels zelfvoorzienende fabrieksdorpen en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de gevangenis. Het is architectuurhistorisch van belang vanwege de stijl en de sobere ornamentiek en als voorbeeld van de toegepaste combinatie van bouwelementen. Het heeft ensemblewaarden als onderdeel van een groter geheel, het als gezicht te beschermen fabrieksdorp Dorplein. Het is tevens van belang vanwege de gaafheid van het ex- en interieur. Het is uiterst zeldzaam wegens opzet en constructie.
525598	Hoofdstraat	26	Het schuurtje staat op enige afstand van het huis op het achterterrein en is gebouwd rond 1895.

2. Overzicht van archeologische rijksmonumenten

Soerendonck (Gemeente Cranendonck)

GEMEENTE	Cranendonck
Plaats	Soerendonck
Monumentnr.	960
Rijksnr.	45738
Bron	AMK
CAA	57E-010
Coördinaten	x 169279 y 368306
Toponiem	CRANENDONCK; ZWEMBADLAAN
Thema 1	Bewoning
Complextype 1	Kasteel
Datering 1	Middeleeuwen
Begin periode 1	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
Eind periode 1	Nieuwe tijd: 1500 – 1950
Thema 2	Bewoning
Complextype 2	Kasteel
Datering 2	Nieuwe tijd
Begin periode 2	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
Eind periode 2	Nieuwe tijd: 1500 - 1950
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd ex artikel 6 van de Monumentenwet 1988
Omschrijving	CAA: 57EZ-7 Voornemen tot wijziging van het beschermd archeologisch monument ingevolge artikel 8, eerste lid, van de monumentenwet 1988. Verzoek ingediend d.d. 23-2-1999. Geëffectueerd d.d. 22-03-2000. Daarbij is het monument uitgebreid in oostelijke richting, op basis van de resultaten van proefonderzoek door N. Arts (gem. Eindhoven). Gelegen in een voormalige bocht van de Bulder A. Fundering en op ca. 30-40 cm onder het maaiveld. Bij kanalisatie van de beek is een stuk van de west-muur van de oostelijke vleugel weggegraven. Aan beide zijden van het riviertje delen van het kasteel van de heren van Craenendonck. Verwoest in 1673; verdwenen in 1921.
Literatuur	KLAVERSMA, T. & L. VAN EXEL 1973, in: Het kasteel Cranendonck [z.p.] BEEEX, G. 1973 'Maarheeze', in: Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond ARTS, N. 1992 Heerlijke stadskastelen en hun functie (p.22-27), in: Arts, N. (red.). Het kasteel van Eindhoven. Archeologie, ecologie en geschiedenis van een heerlijke woning 1420-1676. 1996, in: AIC nieuwsbrief 6/7 Arts, N. 1996 Archeologie en het kasteel Cranendonck (gemeente Maarheeze, provincie Noord-Brabant). Verslag van de testopgraving in 1996, in: verslag in opgravingsdossier 1996 - 44 Boven, M.M.A. van, et al 1982, in: Kastelen in Brabant. Van Burcht tot Landhuis Meurkens 1993, in: De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorieboek van een Brabantse schoolmeester. Eerste band: -1858 Arts, N. 1994 Maarheeze, kasteel Cranendonck, in: Brabants Heem jrg. 46 Klok, R.H.J. 1981 De bescherming van voormalige kasteelplaatsen in Nederland, in: Liber Castellorum, 40 variaties op het thema kasteel

3. Overzicht van gemeentelijke monumenten

Adres	Plaatsnaam	Start	Functie
Grootschoterweg 88	Budel-Schoot	1929	Kerk
Grootschoterweg 86	Budel-Schoot	1930	Pastorie
Stationsstraat 50 - 52	Maarheeze		Scholencomplex
Markt 10/hoek Nieuwstraat, Budel	Budel	1930 en 1965, kern mogelijk 17e eeuw	Winkel/woonhuis
Markt 24	Budel	18e of eerste kwart 19e eeuw	Winkelwoonhuis
Stationsstraat 90	Maarheeze	1913	woonhuis
Nieuwstraat 38	Budel	1900	Horecapand
Dorpsstraat 26	Soerendonk		Voormalige smederij/ woonhuis
Grensweg 45	Budel		Woonhuis
Kerkstraat 25	Budel		Woonhuis
Hoofdstraat 101 en 102 Budel-Schoot	Budel-Dorplein	1905	Woonhuis
Spoorstraat 2, 4, 6	Maarheeze		Woonhuis
Stationsstraat 15	Maarheeze	1906	Woonhuis
Grensweg 49	Budel	1870	Woonhuis
Markt 26	Budel	18e of 19e eeuw	Woonhuis
Nieuwstraat 35	Budel	1910	Woonhuis
Nieuwstraat 36	Budel	1910	Notariswoning
Grootschoterweg 149	Budel-Schoot	1900	Woonhuis
Hoofdstraat 109	Budel-Dorplein	1915	Woonhuis
Hoofdstraat 202	Budel-Dorplein	1910	Woonhuis
Beekstraat 6	Soerendonk	1930	Boerderij
Heuvel 25	Soerendonk		Boerderij
Berg 17	Budel	1910	Boerderij
Berg 19	Budel	Laatste kwart 19e eeuw	Boerderij
Broekkant 77	Budel		Boerderij
Keunenhoek 19	Budel	1e helft 19e eeuw	Boerderij
Loozerdijk 10	Budel		Boerderij
Meemortel 23	Budel	Midden 19e eeuw	Boerderij
Midbuulweg 8	Budel	19e eeuw	Boerderij

Randweg-Oost 26	Budel		Boerderij
Schoordijk 5	Budel	1e helft 19e eeuw	Boerderij
Klein Schoot 19	Budel-Schoot	1911	Boerderij
Hugten 5	Maarheeze	1935	Villa
Nieuwstraat 37	Budel	1910	Villa
Nieuwstraat 41 en 41 A	Budel	1910	Villa/kantoorpand
Nieuwstraat 42 A	Budel	Ca.1950	Villa
Hoofdstraat 110	Budel-Dorplein	1915	Villa
Stationsstraat 80	Maarheeze	1913	Café/woonhuis
Kluisweg 4	Budel	1926	Boerderij -café
Markt 5	Budel	18e en 19e eeuw	Café/woonhuis
Grensweg 65 – 69	Budel	1890	Grenspost/woonhuizen
Fabrieksstraat bij 58	Budel-Schoot		kadaverhuisje

4. Overzicht van rijksbeschermd dorpsgezichten

1. Budel-Dorplein

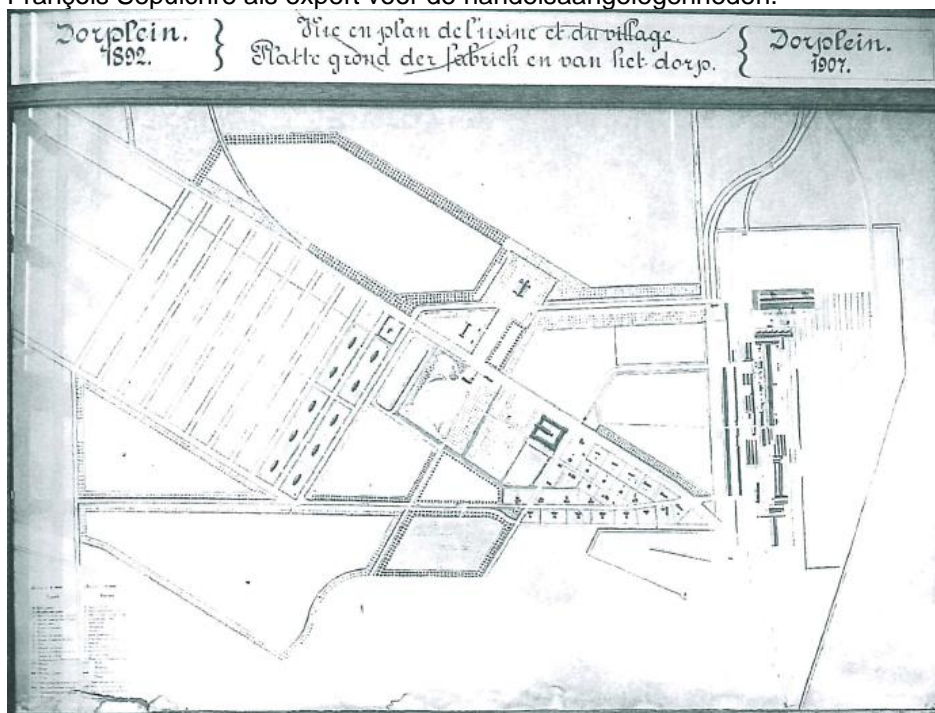
Rijksbeschermd dorpsgezicht

In procedure sinds: Juli 22 1998

Mon. nr. R25 (293)

De ligging aan de spoorlijn De IJzeren Rijn en in de nabijheid van de Zuid-Willemsvaart waren belangrijke redenen voor de vestiging van een zinkfabriek in Budel in 1892. Een nieuw dorp ontstond door de komst van de zinkfabriek. Dat was in 1892 toen de broers Lucien en Emile Dor in de hei tussen de Zuid-Willemsvaart en de spoorlijn Antwerpen-Mönchen-Gladbach hun zinkfabriek stichtten. Enig in ons land en voorbestemd om uit te groeien tot een groot bedrijf, dat aan duizenden arbeid en brood en aan de streek een zekere welvaart zou brengen. Bij de fabriek verrees een compleet dorp, met school, kapel, klooster, kantine en sportvelden, Dorplein genoemd, naar de stichters, de gebroeders Dor. Dorplein was een heel aparte gemeenschap, die volledig zelfvoorzienend was. Naast het godsdienstig welzijn droeg ook het bijzonder onderwijs en zeker het muziekonderwijs bij aan de cultuur van deze dorpsgemeenschap.

14 september 1892 werd de Kempische Zinkmaatschappij officieel opgericht, of zoals ze toen werd genoemd: "Société Anonyme des Zincs de la Campine." Al dadelijk werd begonnen met het geschikt maken van bouwterreinen voor fabriek en voor een nieuw dorp, door effenen, ophogen, draineren en het aanleggen van wegen, in aansluiting met de weinige en primitieve verbindingen met het station Schoot, met de Heikant, het kanaal richting Weert en de aan te leggen eigen haven. Ook werd een smalspoorverbinding aangelegd van de fabrieksterreinen naar het station en naar de haven, het z.g. Routje. Ten grondslag lag een uitgebreid plan, "le projet de Dorplein", opgemaakt door ir. Emile Dor. Het bevatte behalve de fabriekscomplexen ook de aanleg van een dorp, met woonruimte voor de gezinnen van employés en arbeiders. Directeur ir. Lucien Dor trad op als productie leider en mr. François Sepulchre als expert voor de handelaangelegenheden.

Afbeelding: Plattegrond van Dorplein uit 1907, tweetalig. Tekening in inkt (foto: RDMZ)¹

¹ Wessel, 1992, 133.

Reeds in 1893 kon het eerste zink getrokken worden en waren er circa 150 arbeiders te werk gesteld. De directie had in Wallonië enkele bekwame vaklui geworven, zodat in de eerste jaren 't Frans de omgangstaal was en er een tolk nodig was voor de directie en employés en de arbeiders van Budel en omgeving. Het dorp dat zo ontstond met de typische Waalse bouwstijl, waar zich diverse Waalse gezinnen vestigden en waar velen uit de omgeving werk vonden, werd ter ere van de stichters van de zinkfabriek Dorplein genoemd. Toen ook Schoot zich na 1900 ging uitbreiden kwamen ook hier in respectievelijk 1906 en 1908 een school en een kerk. Deze laatste was al snel te klein en zo werd in

1929 een nieuwe kerk gebouwd.

Schoot was met ingang van 1917 een zelfstandige parochie geworden. In het rectoraat Budel-Dorplein werd in 1952 nog een nieuwe kerk gebouwd, toegewijd aan de H. Jozef.

Afbeelding: het reusachtige Hotel St. Joseph, ofwel de Cantine uit 1898

Budel-Dorplein is te classificeren als een company-town. Door de relatief geringe omvang van het bebouwde areaal past volgens sommigen de term company-village echter beter. 'Het gaat om een bedrijfsnederzetting, een planmatig tot stand gebrachte gemeenschap op initiatief van een onderneming, waarbij elke woning en elke voorziening moet worden gezien binnen het kader van de opbouw en het welslagen van de onderneming. Opvallende kenmerken zijn het feit dat de onderneming meestal een industriële basis heeft, relatief afgelegen ligt, dat er een sterke band is tussen werkgever en werknemers, waardoor de nederzetting in oorsprong ook gebouwd is en dat de nederzetting vaak een opvallend element is in het landschap.'

Typologie en groei

De kom van het geïsoleerd gelegen Dorplein heeft een harpvormige plattegrond naar de opzet van Emile Dor en is met het fabrieksterrein ten noorden van het Ringelsven vrij in het heidegebied gesitueerd. Het geheel heeft een heldere stedenbouwkundige opzet met de recht op de fabriek gerichte Hoofdstraat en de eveneens op de fabriek georiënteerde diagonale A. Stevensstraat (nu Theo Stevenslaan), die de oeverlijn van het ven volgt. Haaks op de Hoofdstraat staat de zichtlijn van de kerk naar de witte directeursvilla. Emile Dor speelde een belangrijke rol in de vormgeving van de behuizingen. De bouw begon het dichtst bij de fabriek, om steeds verder naar het zuidwesten uit te wijken. Kenmerkend zijn de toegepaste materialen: rode Belgische baksteen met reliefmetselwerk, gepleisterde speklagen en daken met overstekken en kruispannen. De eerste veertig huizen die tussen 1893 en 1895 werden gebouwd aan de Hoofdstraat voor de werknemers van voornamelijk Waalse herkomst, zijn vrijwel alle dubbele woonhuizen. De veertig huizen in de Mariastraat, Lindenlaan, A. Stevensstraat (nu Theo Stevenslaan) en Gebr. Looijmanslaan kwamen in 1898 gereed. Behalve deze huizen op ruime kavels hoorden bij de oorspronkelijke opzet ook drie westelijke straten met hoge vier-onder-een-kap woningen, welke in 1907 werden voltooid. Het betrof tien blokken van elk vier woningen aan de St. Josephstraat, de Liedekerkestraat en de Sepulchrestraat. De directieleden lieten voor zichzelf ook woonhuizen neerzetten, vooral villa's. De oudste bebouwing van Dorplein wijkt opvallend af van bebouwing elders in Brabant uit die tijd en heeft verwantschap met vergelijkbare gebouwen in de Belgische Maasstreek.

Er werd ook ruimte gecreëerd voor andersoortige voorzieningen die het zelfstandige karakter van de gemeenschap benadrukken. Centrum van het gemeenschapsleven was het reusachtige Hotel St. Joseph, ofwel de Cantine uit 1898 (Zie 3.27.21.012). Terzijde van Hotel St. Joseph lag de vierkante Grote Plaats. Op vrije uren kon men verpozen bij de kiosk. Er werd voor gezorgd dat men ook buiten

de arbeidstijd zinvol bezig kon zijn in de beschermde sfeer van het dorp; de fanfare Les Echos de Dorplein heeft vaak opgetreden in de muziekkiosk (zie 3.27.15.001).

Dorplein

Wegen, plein en lanen werden opgehoogd met as van de fabriek, waar jaarlijks duizenden tonnen steenkolen werden (en worden) verbruikt. De naam "Dorplein", ter ere van de stichters, werd vastgesteld in de raadsvergadering van Budel op 5 september 1893. In 1895 waren 40 arbeiderswoningen klaar. Het bouwen ging intussen door en zo was een paar jaar later dat aantal meer dan verdubbeld. Ook werd een groot gezellenhuis gebouwd. In 1896 was het gedeeltelijk gereed en werd de kantine er in gevestigd, die als naam voor het geheel werd aangenomen, in plaats van St. Jozefhotel, zoals aanvankelijk de bedoeling was. Het werd niet alleen een café-restaurant met levensmiddelenbedrijf, maar ook een pension met wasserij, bakkerij, ontspanningszaal, ziekenzaal en kapel en school.

Het dorp omvat, naast de fabrieksgebouwen, woonhuizen voor het personeel, kapel, kerk, en pastorie, kantinegebouw, klooster, winkels, school, postkantoor en zelfs een kleine gevangenis. Het gehele dorp stond ook tot voor kort nog onder het beheer van de fabrieksdirectie. Voor Brabant is het een zeldzaam voorbeeld van een dergelijke ontwikkeling die uit sociaalhistorisch en industriehistorisch oogpunt zeer opmerkelijk te noemen is.

Nederland kent maar weinig companytowns en nog minder die redelijk gaaf bewaard bleven. Dorplein is er daar één van en als zodanig dus van groot belang. De aanwijzing van Dorplein als een Rijksbeschermd stads- en dorpsgezicht (CHW nr: R25 (293)) is in procedure sinds 22 juli 1998, aldus RACM Jaarverslag 2008 op www.racm.nl. Het voor deze bescherming voorgedragen gebied (3.30.2.001) is veel groter dan de stedenbouwkundige structuur (3.30.2.002) en omvat ook industrieterrein, storthopen, vennen en heide.

5. Overzicht van historische buitenplaatsen

Deze ontbreken vooralsnog in Cranendonck.